

O Kastelec-Vorenčevem slovarju

Za zarodek zapisanega in natisnjenega slovenskega slovarskega besedja imamo 86 besed, ki jih je napisal Primož Trubar v *Abecedariumu* l. 1550. *Otrozhia Biblia* Sebastijana Krelja iz l. 1566 ima prvi kratek latinsko-slovenski seznam 24 besed. Adam Bohorič je okrog l. 1580 v žal doslej izgubljenem abecedniku latinskega, nemškega in slovenskega jezika *Elementale Labacense* dodal še slovarček *Nomenclatura trium linguarum*, kjer je bila slovenščina slovarko prvič enakovredna latinščini in nemščini.¹ Iz zapisniških opomb pri delu revizijske komisije za Dalmatinovo *Biblio* so nastale Bohoričeve *Articae horulae*, natisnjene l. 1584 v Wittenbergu, kjer je skupaj s slovarko urejenimi slovensko-latinsko-nemškimi exempla generis masculini, foeminini et neutri 5.835 slovenskih besed, od tega 172 lastnih imen.² Jurij Dalmatin pa je v *Biblii* iz l. 1578, verjetno ob sodelovanju Bohoriča, napisal "REGISTER. Vkaterim fo nekotere Krainske beffede, sa Haruatou inu drugih Slouenzou volo, vnih iesik ftolmazhene", kjer je 205 gesel, ali vsega 584 besed, od teh 13 latinskih. Najobširnejši "Regijster Nekatérh beféd, katere, Crajnjski, Corofhki, Slovénjski ali Besjázhki, Hervázki, Dalmatinjski, Iftrianjski, ali Crafski, je drugázhi govoré" sta napisala Dalmatin in Bohorič v *Biblii* l. 1584, kjer je s 755 gesli zaobseženo 2.062 slovenskih in nekaj hrvaških besed.³

Po dvainštiridesetih letih od natisa prve slovenske knjige je dosegel slovenski jezik že tolikšno spoštovanje, da je nemški humanist in polihistor Hieronim Megiser l. 1592 v *Dictionarium quatuor linguarum* uvrstil slovenščino z 8.575 besedami celo pred italijanščino, enakovredno nemščini in latinščini. Še bolj, to je z 10.445 besedami, je Megiser uveljavil slovenščino med okrog štiristo jeziki v mnogojezičnem slovarju *Theaurus Polyglottus* l. 1603. Oba Megiserjeva slovarja, *Dictionarium* iz l. 1592 še s posebno celovško priredbo l. 1744, nista pomembna za Slovence le kot prvenca s slovenskim besednim zakladom, ampak so iz njiju jemali slovenske besede v večji ali manjši meri skoraj vsi poznejši rokopisni in tiskani slovenski slovarji do vključno Pleteršnikovega slovensko-nemškega iz l. 1894–95.⁴

Italijanski servit fra Gregorio Alasia da Sommaripa je nekoliko ob pomoči obeh Megiserjevih slovarjev napisal v Devinu za potrebe duhovnega pastirstva med Slovenci *Vocabulario Italiano e Schiauo*. Slovar, ki izkazuje samostojno zasnovo, je bil natisnjen l. 1607 v Vidmu (Udine). V njem so poleg italijansko-slovenskega slovarja z 2.617 italijanskimi geselskimi besedami in

¹ Jože Stabej: Začetki slovenskega slovarstva v 16. stoletju. *Jezik in slovstvo XIII/1*. Ljubljana 1967, 182–185. – Isti: Über die Anfänge der Slowenischen Lexikographie. *Abhandlungen über die slowenische Reformation*. Df. Df. Rudolf Trofenik. München 1968, 124–134.

² Adam Bohorič: *Articae horulae. Die erste Grammatik der slowenischen Sprache. Wittenberg 1584. II. Teil: Untersuchungen*. Df. Df. Rudolf Trofenik. München 1971, 144–206.

³ Jurij Dalmatin: *Biblia 1584. II. Teil: Abhandlungen*. Df. Df. Rudolf Trofenik. München 1976, 101–181.

⁴ Annelies Lägroid: *Hieronymus Megiser. Slowenisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch*. Neugestaltung und Faksimile der ersten Ausgabe aus dem Jahre 1592. Wiesbaden 1967. – Hieronymus Megiser: *Theaurus Polyglottus*. Iz njega je slovensko besedje z latinskimi in nemškimi pomeni za *Slovensko-latinsko-nemški slovar* izpisal in uredil Jože Stabéj. SAZU. Ljubljana 1977. – Glej tudi Anton Breznik: Slovenski slovarji. *Razprave III*. Izdaja Znanstveno društvo za humanistične vede (dalje RDHV). V Ljubljani 1926, 110–114, 143.

2.841 slovenskimi ustrezniciami⁵ tudi kratki italijansko-slovenski zapisi o slovenski sklanjatvi, spregatvi itd. ter več raznih italijansko-slovenskih primerov, razgovorov in molitev.

Po treh slovarjih s slovenskim besedjem (l. 1592, 1603 in 1607), ki sta jih napisala tujca, je bilo treba dobrih sedemdeset let, da so Slovenci sami prišli k zavesti, da slovenska pismenost in kultura brez samostojnega slovarja slovenskega jezika zaostajata v rasti in napredku. Te žgoče potrebe so se osvestili v času okrog let 1680 do 1712 štirje v slovenskem slovstvu razgledani možje.

Neki Gorenjec, doma nekje v kotu med Škofjo Loko in Bohinjem, je napisal slovensko-nemško-latinski slovar (4°, 527 strani), ki je hkrati prvi – Bohoričevi slovnični primeri in Dalmatinov Register v *Biblii* 1584 imajo drugačno obeležje – slovenski slovar s slovenskim geselskim izhodiščem; slovar je v bistvu posnetek Megiserjevega *Thefaurusa Polyglottusa* iz l. 1603, a precej pomnožen z novimi slovenskimi besedami in navedki iz Dalmatinove *Biblie* 1584. Žiga Zois, iz čigar knjižnice je prišel slovar v Licejsko, sedaj Narodno in univerzitetno knjižnico v Ljubljani (NUK), je dal na njegov hrbet natisniti napis: *KRANJSKO BESEDISCHE PISANO*.⁶

⁵ Vatroslav Oblak: Doneski k historični slovenski dialektologiji. *Letopis Matice Slovenske*. V Ljubljani 1891, 66–130. – France Kidrič: Fra Gregorio Alasia da Sommaripa. *Ljubljanski zvon* (dalje LZ). 1924, 102–110. – Anton Breznik: Slovenskislovarji. *RDHV III*. V Ljubljani 1926, 114–116. – Gregorij Alasia da Sommaripa: *Slovar italijansko-slovenski, druga slovensko-italijanska in slovenska besedila*. Videm 1607. Ljubljana - Devin - Nabrežina - Trst 1979, 247, 249.

⁶ V *Bibliothecae Sigism. L. B. de Zois Catalogus*, str. 130, zap. št. 3938 (NUK Ms 667), je bil slovar vpisan takole: Krainerisch deutsch lateinisches Wörterbuch in 4. ^o 527 Seiten, mit Vergleichungen u. Beziehungen auf Dalmatins Bibel /: Von Can. Castelliz: 1680/!. Od tod je podatek Matije Čopa v Šafaříkovi *Geschichte der südslawischen Literatur*. I. Prag 1864, 65: “Krainerisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch mit Vergleichungen und Beziehungen auf Dalmatins Bibel von Matija Kastelec ums J. 1680. Ms. in 4°. 527 S.” Da slovarja ni napisal Matija Kastelec, je prvi spoznal Franc Levstik v *LZ L.I.* (1881), 777: “5) Matije Kostelca “slovensko-nemško-latinski slovník”, morda pred 1680. l., 4°, 527 strani. Spravljen je v Ljubljanski knjižnici, a spisala ga ni Kostelčeva, iz njega sv. pisma znana roka.” Po Čopovem zapisu v Šafaříkovi *Geschichte* ... je povzel tudi Karel Glaser: *Zgodovina slovenskega slovstva*, I. Ljubljana 1894, 158, opomba 1, da je slovar Kastelec. France Kidrič je v Opombah k protiref. (katol.) dobi v *Zgodovini slovenskega pismenstva, Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* (dalje ČJKZ) III/1 (1922), 76, zapisal: “XVII. stoletje?: slovensko-nemško-latinski slovar (v štud. bibl. v Lj. Ms 175, prim. našo št. 6),” kjer pod 6. Kasteleciana, piše na str. 93 in 94: “Za Kastelec slovar sta se proučevala bolj ali manj decidirano že 2 rokopisna slovarja, ki se nahajata v študijski biblioteki [v Ljubljani] ... slovensko-nemško-latinski slovar brez naslovnega lista s 528 pag. stranmi in 4°, ki spada po pisavi tudi nekako pod konec XVII. stol. ter je prišel, kakor je razvidno iz Zoisovih katalogov (licejska Ms. 368), menda že precej rano v Zoisovo biblioteko (Ms. 175 – prim. Čop v Šafaříku I, 65; Levstik, LZ 1881, 777; Pleteršnik I, p. XIV). Pri tem slovensko-nemško-latinskem slovarju je mislil na Kasteleca že Zois, v čigar katalogu “Carniolica I” se nahaja beležka: “[Castellez?] Manuscript: Ein Krainisch-deutsch-Lateinisches dictionarium, mit Vergleichung der übrigen Slavischen Dialecte, und Citationen aus Dalmatins Bibel [z.B. bei rotim] Von A–V = 527 (= popisanih) S. 4°”. Svojo domnevo je javil Zois tudi Erbergu (prim. Erbergova *Collectanea* v dež. muz. v Lj.). Na osnovi teh komponent je nastala notica, ki se nahaja na prvem iz prednjih listov, privezanih slovarju pač po naročilu Zoisovem: “Krainsches Wörterbuch vom Probst Castelliz in Neustadt 1680. /:Zois vermuthet das Manuscript zu besitzen/ Es ist in 4°, 527 Seiten stark, zwar ohne Datum, ohne Chiffre. V Baron Erbergs *Collectanea* /:Zois in litt. an Erberg:/ Lusthalther Archiv.” Oče te notice je gotovo kateri izmed licejskih bibliotekarjev po prihodu Zoisove biblioteke v licejsko; za presojo problema o avtorstvu nima nobenega pomena. Proti vsaki označenih dveh podmen govori jo zelo tehtni razlogi: Kastelečeva roka, ki jo poznamo iz biblije, ni pisala nobenega omenjenih slovarjev.” Kidričeva ugotovitev, da *Kranjsko besedische pisano* ni delo Matije Kasteleca, je bila pravilna, zmotil pa se je pri signaturi Ms. 175, ki jo je ponovil še večkrat v svojih spisih, npr. *Slovenski biografski leksikon* (dalje SBL) I, 322. Kakor je razvidno v *Codices manu scripti* Ms 1 – Ms 1059, str. 35 (NUK, rokopisni oddelek), je po podatku Zoisove knjižnice zapisal Joža Glonar okrog l. 1918 pod signaturo Ms 173: Castelliz Matth.: *Krajnsko besedihe chart*, 527 pag. 4° 1680; pod signaturo Ms 175 pa: Gjorgjić, Ignat: *Uzdasi Mandaljene Spokornice*, chart. ff^o 53.8^o. Slovar, dobro ohranjen, je še danes s sign. Ms 173 v NUK, rokopisni oddelek. Naj opozorim, da je Maks Pleteršnik kljub Čopovemu in Levstikovemu opozorilu, da slovar ni Kastelečovo delo, še l. 1895 na str. XIV *Slovensko-nemškega slovarja* med viri pod Kratice zapisal: “Kast. ... (W.) Krain. Wörterbuch, rokopis v licejski knjižnici ljubljanski, o katerem se misli, da je Kastelec.” Prvo daljše strokovno poročilo o tem slovarju, opremljeno s številnimi primeri njegovega slovenskega besedja, je napisal Anton Breznik: *Slovenski slovarji. RDHV III*. V Ljubljani 1926, 116–121.

Po dolgem zatišju v ustvarjanju slovenske književnosti v sedemnajstem stoletju je bil Matija Kastelec prvi Slovenec, ki se je poleg književnih potreb za duhovščino pobrigal tudi za pismenost posvetnega stanu. Še mlad (med l. 1640 do 1651) je začel zbirati in pisati pesmi za *Liber Cantionum Carniolicarum* (*Knjigo kranjskih pesmi*),⁷ od l. 1678 do 1688 pa so bila natisnjena dela *Bratovške buqvize S. Roshenkranza*,⁸ *Nebeshky Zyl* in *Navuk Chrifianski*. Izmed več Kastelčevih zapuščinskih rokopisov se je ohranil le delni slovenski prevod svetega pisma, posredno, v prepisih pa njegovo najboljše in najboljše delo *Dictionarium Latino-Carniolicum*,⁹ o čemer bo tekla beseda v naslednjem poglavju.

Kastelčev rokopisni latinsko-slovenski slovar, kakor njegova obsežna slovstvena dejavnost nasploh, sta vsekakor spodbudili Gregorja Vorenca k zapisovanju slovenskega besedja v Dasypodijev latinsko-nemški slovar iz l. 1592, predvsem pa, da je po Kastelčevi predlogi napisal latinsko-slovenski slovar.

Kastelčeva slovstvena ustvarjalnost je spodbodla tudi Janeza Adama Gaigerja – p. Hipolita (1667–1722), da je napisal Slovincem l. 1711–1712 dozdej najobsežnejši rokopisni slovar v dveh delih: latinsko-nemško-slovenski in nemško-slovensko-latinski slovar z več dodatki, kjer je nad 323.000 pojavitev slovenskih besed; škoda in žal, da je slovar še v rokopisu.¹⁰

V to dobo slovenskega pismenstva spada tudi Janez Svetokriški – Tobija Lionelli (1647–1714), čigar delo *Sacrum promptuarium* (*Sveti priročnik*) v petih knjigah (l. 1691, 1695, 1696, 1700, 1707) ima na 2.895 straneh 233 pridig. Kakor Vorenc in Hipolit se je tudi Svetokriški v marsičem oslanjal na Kastelčeva dela; njegove *Observationes in lectione et scriptione idiomatis Carniolici* v *Nebeshem Zylu* je prevzel celo kot osnovo za svojo slovensko pisavo.¹¹

Dictionarium Latino-Carniolicum Matije Kastelca

V nadaljevanju bo pojasnjeno, zakaj moramo obravnavo o latinsko-slovenskem slovarju Gregorja Vorenca začeti s Kastelčevim slovarjem.

O nobenem slovenskem slovarju ni bilo napisanih toliko razprav in študij kakor o Kastelčevem latinsko-slovenskem rokopisnem besednjaku, pač zaradi številnih nejasnosti v zvezi z njim. Da je Matija Kastelec – rojen 24. januarja 1620 v Kilovčah blizu Prema na Notranjskem, umrl 19. junija 1688 v Novem mestu – takšen slovar res napisal, za to je verodostojna priča Janez Vajkart Valvasor, ki je še za Kastelčevega življenja zapisal: “Matthias Castellez ... lebt nunmehr, nemlich in diesem 1687. Jahr, schon dreyssig Jahre in solchem Canonicat, als der älteste Canonicus in Rudolphswerth.” Ko potem našteje šest že natisnjenih del “iz marljivega peresa tega moža”, Valvasor nadaljuje: “Diese hiernechst benamste seynd zwar auch allbereit von ihm schriftlich aber annoch nicht Druckerisch verfasst; sollen doch gleichwol ehestens unter die Presse gegeben werden; nemlich ... 11. Dictionarium Latino-Carniolicum, oder Lateinisch-Crainersich Wörter=Buch.”¹²

⁷ Lino Legiša: *Liber Cantionum Carniolicarum, Kalobški rokopis*. SAZU. Ljubljana 1973.

⁸ Naslov je v Kastelčevi knjigi napisan z velikimi črkami: BRATOVŠKE BVQVICE S. ROSHENKRANZA.

⁹ Naslov je v Vorenčevem rokopisnem slovarju napisan z velikimi črkami: DICTONARIVM LATINO=CARNIOLICVM (na str. 2^a in 10^a).

¹⁰ Jernej Kopitar: *Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*. Laibach 1808, 75–98. – Anton Breznik: *Slovenski slovarji. RDHV III*. V Ljubljani 1926, 135–141.

¹¹ Mirko Rupel: *Sacrum promptuarium Janeza Svetokriškega*. V Ljubljani 1937, V–XXX.

¹² J. W. Valvasor: *Die Ehre deß Herzogthums Crain*. Laybach - Nürnberg 1689. II. Bd. VI. Buch, 359, 360. – Slovenski prevod: Mirko Rupel: *Valvasorjevo berilo*. Ljubljana 1951, 152, 153: “Matija Kastelec ... Sedaj, l. 1687., živi že trideset let v kanonikatu kot najstarejši kanonik v Novem mestu ... Tu niže navedene spise je sicer že sestavil pismeno, niso pa še tiskani. Bodo pa kmalu šli pod tiskalnico, namreč ... 11. Dictionarium Latino-Carniolicum ali latinsko-kranjski besednjak.”

Od Valvasorja je prevzel podatke o Kastelčevem slovarju verjetno prvi Gregor Dolničar v rokopisno *Bibliotheca Labacensis publica* (napisana 1715–1719), potem Marko Pohlin v *Bibliotheca Carniolica* l. 1803 itd. Prvo poročilo o tem, da bi mogel biti rokopisni *Dictionarium Latino-Carniolicum* iz konca 17. stoletja v ljubljanski Licejski knjižnici – kamor je prišel skupaj s celotno knjižnično zbirko Žige Zoisa, tja pa iz knjižnice oo. kapucinov v Ljubljani – Kastelčev *Dictionarium Latino-Carniolicum*, ki ga navaja Valvasor, je zapisal Matija Čop l. 1831 v nemško pisani zgodovini slovenske književnosti za P. J. Šafařika v Novem Sadu.¹³ Da bi bil omenjeni rokopis res Kastelčev izvorni *Dictionarium Latino-Carniolicum*, je bila že za Čopa zgolj domneva, “nur eine Vermuthung”, pravilno pa je menil, da je ta rokopis lahko čeden prepis Kastelčevega slovarja.

Vse do nedavnega je bilo o tem slovarskem rokopisu in o še drugem, zopet najdenem l. 1937 – s signaturama Ms 169 in Ms 803 oba hrani rokopisni oddelek Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani – veliko zapisov,¹⁴ med katerimi je nerodno stiliziran tisti Jože Glonarja, češ “izmed Kastelčevih rokopisov, ki jih našteva Valvasor, se je popolnoma ohranil edini *Dictionarium latino-carniolicum* (Drž. lic. knjiž. v Lj. Ms 169), ki je nastal v njegovi mlajši dobi in bil namenjen za srednje šole,”¹⁵ kar je mogoče razumeti, kakor da je Ms 169 Kastelčev izvornik. Najtehtnejše dokumentarne razprave o obeh slovarjih pa sta vsekakor napisala Anton Breznik in Jakob Šolar.¹⁶ V njih sta naša priznana jezikoslovca strokovno pretresla in osvetlila vse osnove obeh slovarjev, ki so potrebne takó za presojanje njunega nastanka in slovenskega besedja kakor tudi za odnos do Vorenčevega in Hipolitovega rokopisnega slovarja.

Kam in kdaj je prešel Kastelčev izvorni in za natis pripravljeni ter do zdaj izgubljeni rokopisni *Dictionarium Latino-Carniolicum*, moremo samo uganiti. France Kidrič¹⁷ meni: “Zdi se, da je Kastelic iniciativno vplival na zametek slovensko-literarnih prizadevanj pri kapucinih. Novomeški kapucini, ki so šli med svoje Kastelčevega brata in prejeli od kanonika razne dobrote, so dobili menda tudi del njegovih rokopisov (ta domneva se vsiljuje zlasti glede slovarja, ako nista bila med temi rokopisi tudi biblija in Kempenzar).” Kmalu potem, vsaj pred l. 1703, pa je moral biti Kastelčev prevod svetega pisma in njegov rokopisni *Dictionarium Latino-Carniolicum* že “v samostanu bosonogih avguštincev ali diskalceatov v Ljubljani, kjer si je začel p. Franciscus Xaverius a Sancto Ignatio (prej Gregor Vorenc) okoli 1691 v Dasypodijevem slovarju zapisovati slovenske besede.”¹⁸ Ker po Breznikovem mnenju¹⁹ Vorenc “takrat, ko je delal te zapise, ni imel v roki Kastelčevega slovarja” – kar potrjuje predvsem tamkajšnji Vorenčev slovenski pravopis – je torej doba, ko je bil prenesen Kastelčev izvorni *Dictionarium Latino-Carniolicum* iz Novega mesta v Ljubljano, čas med l. 1691 in l. 1703, ko je začel Gregor Vorenc pisati svoj latinsko-slovenski *Novum Dictionarium, seu Lexicon Vniuersale – Nove bešfedne Buque*. Tu pa se začne novo poglavje o Kastelčevem izvornem rokopisnem slovarju *Dictionarium Latino-Carniolicum*, četudi je doslej izvornik sam izgubljen. Pri tem pa ostaja še vedno neznano in zakrito, kdaj in kje sta bila napisana prepisa Ms 169²⁰ in

¹³ Paul Jos. Šafařiks *Geschichte der Südslawischen Literatur*. Aus dessen handschriftlichen Nachlasse herausgegeben von Josef Jireček. I. Slowenisches und glagolitisches Schriftthum. Prag 1864, 65.

¹⁴ Vire do l. 1927 glej v *SBL I.*, 432, drugi stolpec.

¹⁵ *SBL I.*, 432, prvi odstavek v prvem stolpcu.

¹⁶ Prim. Anton Breznik: *Slovenski slovarji*. *RDHV III*. V Ljubljani 1926, 121–135. – Isti: Kastelčev latinsko-slovenski slovar. *Slovenski jezik I*. Glasilo Slavističnega društva. Ljubljana 1938, 55–62. – Jakob Šolar: Vorenčev slovar. *Slavistična revija* (dalje SR) *III*. Ljubljana 1950, 91–97.

¹⁷ Prim. *Zgodovina slovenskega slovstva*. Slovenska Matica v Ljubljani 1929–1938, 108.

¹⁸ Prim. France Kidrič na pod ¹⁷ navedenem mestu.

¹⁹ Prim. *RDHV III*. Ljubljana 1926, 133.

²⁰ Glede rokopisnega slovarja *Dictionarium Latino-Carniolicum*, Ms 169, je trebao popraviti zapis v Frana Levstika *Zbranih delih*, sedma knjiga, Ljubljana 1958, v opombi na str. 394: “Danes ga ni več, ker je 1944 zgorel.” Rokopis je bil in je shranjen v trezorju NUK, rokopisni oddelek, ki ga požar 29. januarja 1944 ni prizadel.

Ms 803 ter kdo ju je napisal. Spričo Šolarjeve nadrobne primerjave zapisov slovenskih besed v Ms 169, Ms 803 in v Vorenčevem latinsko-slovenskem slovarju²¹ ter po verjetnostnem sklepanju, daje Kastelčev izvirnik mogel skrivnostno izginiti šele po l. 1710, tj. potem, ko je Vorenc končal svoj slovar, domnevamo, da sta oba prepisa bila napisana med l. 1688 in l. 1703.

P. Franciscus Xaverius a Sancto Ignatio Gregor Vorenc

Gregor Vorenc, bosonogi avguštinec p. Franciscus Xaverius a Sancto Ignatio, je bil rojen l. 1659 ali 1660 v Kamniku, umrl je 26. junija 1730 v Ljubljani, v samostanu svojega reda. Dozdaj najbolj dognano in dokumentarno razpravo o njegovem življenju in delu je napisal France Kidrič l. 1924 v *Časopisu za slovenski jezik, književnost in zgodovino* (ČJKZ).²²

Kidrič pravi, da je bil Vorenc pri bosonogih avguštincih in diskalceatih v Ljubljani, kamor so prišli šele l. 1656, ustvaritelj slovenske literarne tradicije. Spomladi l. 1763 je po končanih bogoslovskih študijah prišel v samostan bosonogih avguštincev sv. Jožefa na Ajdovščini v Ljubljani p. Marcus a S. Antonio Paduano Marko Pohlin. Tu je bival do spomladi l. 1775 in potem še od spomladi 1781 do l. 1784. Pohlin je slovensko slovstveno izročilo, ki ga je pri ljubljanskih bosonogih avguštincih začel Vorenc, dognal do viška. V samostanski knjižnici, katere nepopoln sklad je prišel l. 1786 v Licejsko knjižnico v Ljubljani, je Pohlin med drugim našel tudi Kastelčev slovenski prevod svetega pisma, Vorenčev rokopisni latinsko-slovenski slovar in Hipolitov rokopisni *Dictionarium trilingue*; Kastelčev svetopisemski prevod in Hipolitov slovar so diskalceati dobili od kapucinov v Novem mestu. Priča za to, da je bil tudi Hipolitov slovar v knjižnici ljubljanskih bosonogih avguštincev, so Pohlinovi pripisi iz tega slovarja v Vorenčevem latinsko-slovenskem slovarju. Pohlin jih je vsekakor napisal prej, preden je odšel l. 1784 za stalno na Dunaj.

Vorenčevi zapisi slovenskih besed v slovarju Petra Dasypodija

Prvi prebliski Vorenčeve slovenske slovstvene ustvarjalnosti so zapisi slovenskih besed v *Dictionarium latino-germanicum et vice versa germanico-latinum* Petra Dasypodija,²³ natisnjem l. 1592 v Strasbourgu (Argentoratus). Sodeč po sicer precej zabrisani, s peresom napisani letnici 1691 na slovarjevi naslovni strani, je Vorenc zapisoval slovenske besede od tega leta naprej, natančneje pa jih je prvi preveril šele Anton Breznik.²⁴ Po Kidričevem mnenju je dala Vorencu neposredno pobudo za te zapise "menda okoliščina, da je bil nekaj časa najbrž oficialni pridigar v diskalceatski cerkvi v Ljubljani, kjer je bila slovenska pridiga v bratovščini sv. Jožefa tako tudi v mrtvaški bratovščini enakopravna z nemško."²⁵ Ker pa so Vorenčevi zapisi v Dasypodiju za presojo njegovega celotnega slovarskega dela z več vidikov zelo pomembni, jih bomo pretresli bolj natančno.

---

²¹ Jakob Šolar: Vorenčev slovar. *SR III*. Ljubljana 1950, 91–97.

²² France Kidrič: Gregor Vorenc (diskalceat pater Franciscus Xaverius a S. Ignatio). *ČJKZ IV*. Ljubljana 1924, 139–146.

²³ Švicarski humanist in jezikoslovec Peter Dasypodius (latinski prevod nemškega imena Rauhfuß ali Rauchfuß) je bil verjetno rojen v zadnjem desetletju 15. stoletja v kraju Frauenfeld im Thurgau, kjer je poleg Zürichja preživel mladostna leta. L. 1533 se je preselil v Strasbourg in se tam zaposlil. Prvo izdajo njegovega latinsko-nemškega slovarja je l. 1535 v Strasbourgu založil Vendelin Rihel; tej so sledile zaporedoma izdaje l. 1536, 1537, 1541 itd. v založbi Rihelovih sinov. Dasypodius je umrl 28. februarja 1559. – *ADB IV*. Bd. Leipzig 1876, 763.

²⁴ *RDHV III*. V Ljubljani 1926, 132–135.

²⁵ Prim. France Kidrič na pod¹⁷ navedenem mestu.

Na nekako 700 straneh Dasypodijevega slovarja je po počezni cenitvi okrog 10.000 Vorenčevih slovenskih besed; največ, od ene do trideset na eni strani, jih je v latinsko-nemškem delu, medtem ko jih je v nemško-latinskem vsega le 38. Na notranji strani zgornje platnice je 61 slovenskih zapisov. Največ jih je pod latinskim geslom *punit deus – s 'kugo. pestis, s 'otokam, s 'merslizo. febris* itd., kar se nadaljuje še na notranji strani spodnje platnice z: *otok, mersliza, s 'vrozhustjo, shganje, shusha, strupovitim lufftom, slateniza*. Čisto spodaj, levo, na notranji strani zgornje platnice je pomemben zapis: *Jóis frisÿ Tigurini. 1672.*, kar naj bi bila tista izdaja slovarja *Johannis Frisii Tigurini Dictionarium bilingue*, ki je rabila Kastelcu za latinski alfabetarij njegovega *Dictionariuma Latino-Carniolicum* in ki jo beremo zdaj v latinskih iztočnicah Vorenčevega slovarja.

Za presojo razmerja poznejšega Vorenčevega slovarja do Kastelčevega izvirnika nam nudi Vorenčev pravopis slovenskih besed v Dasypodiju takorekoč neizpodbiten in neovrgljiv dokaz, da je Vorenčev *Dictionarium Latino-Carniolicum* v resnici le prepis Kastelčevega istoimenskega izvirnika z mogočimi, a sedaj neugotovljivimi Vorenčevimi dodatki, opustitvami ali popravki. Način, nedoslednost in zmedenost Vorenčeve pisave slovenskih besed v Dasypodiju nam najbolje ponazorijo številni primeri, kakor:

Azymus, opréfsen, oprefen, opresne, uti pogazha, oprejfsen kruh, oprefsnik; Calceamen, zhreul, zhreuel; Cogitatio, mi fsàl, mi fsel; Fumus, dém, dim; Ignis, ógn, ógin, ogejn; Initium, sazhetk, sazhetek; Eiéctio, ven vershenje; Eiécto, ven vershem; Eiero, vun ishenem; Elicio, vun stlazhim; Elido, ven pahnem; Iuro, pèrseshem, pri feshem, prishesem; Lupus, vulk, volk, vulkovi; Mediator, en Srédnik, srejdnik; Ecce, pole; en, poglej; Pecunia, denar, denarje; Desidero, shejlim, shelim; Aries, oun, oven; Area, skedn, skàdn; Dominus, gospod, gospud; Conflo, raspuszham, respustim; Amor, lubeſin, lubesn, matrimonium, shenska lubesan; Falsitas, lesha, Mendacium, lashá; Fel, shèlzh, sholz; Filum, net, nit; Finis, konz, ziel, konèz, zyl, kraÿ; Flamma, plemen, plamen; Fons, studenz, studeniz, studenez; Fugio, béshÿm, beshÿm, bejshÿm; Cidaris, Galerus, klobuk; Gaudium, veſsele, veſselje; Gelu, mres; mansuetudo, krotkust, krotkost; Mare, morje; Oculus, uku, oku, ozhÿ; Onus, tovor; butora, butara; Piger, lejn, vtragliv, len, gniv; Pulcher, lép, lepu, lépota; Res, rezh, rizh, blagu; Sine, bres, pres; solum, le, femez; Suffimen, kadejne, Suffitio, kadenje, Suffitus, kadejne; Suspendo, obeshem, obeſsim, obejsem, obejsim; Tunica, sukna, fuknja; Vacuus, pra fen, pra fn, pust; Vita, shivuenje, lebn, lebèn, shivot, shivejne, shiulejne itd.

Vorenčeva posebnost je pogosta raba imenovalnika množine pridevnikov in samostalnikov moškega spola na končnico *-e* poleg sicer običajne končnice *-i*. Končnico *-e* je pozneje rabil tudi Marko Pohlin. Torej: *Alienus, ptuje, luzke; Clerus, farmane; Crabrones, fèrshene; Divus, boshje; Duodecimus, ta dvanajste; Egenus, revne; esuriens, lakotne; Foemineus, shenske; Gnarus, sastopne; Mundanus, deshelske; munera, daruve; Ociosus, nedelavne; Reliquiae, ostanke; Strenuus, junazke; Subtilis, tanke; testes probare, isvishate; tiliaceus, lipne; sutorius, shushtarske (pozneje popravljen v: shushtarski); satrapes, flegarje, rihtarje; puerilis, otrozhje, proles, otroze; Virilis, moshke itd.*

Črke *s, f, sh* in *ſh* je Vorenc pisal poljubno: zdaj za [s] in [z], zdaj za [š] in [ž]; pri tem pa je *s* in *ſ* zapisoval z nekakim poldolgim *S*, tako da se ne ve, ali je *s* ali *ſ*, tj. [z] ali [s], npr.: *Infatiabilis, nema nigdar Šadosti, supet, Spet, ukup Šapnem* itd., toda ta *S* vleče v vseh primerih bolj na *s* kot na *ſ*. Takšno pisavo je Vorenc obdržal vseskozi še v latinsko-slovenskem slovarju, samo da je tam postavil še piko na *s, f = š, ſ*. V Dasypodiju so še redni primeri naslednje Vorenčeve pisave: *starost, susha, suh, lastnust, lassje, maslu, karst, suſseb, desniza, skryem, srezha, ſarozhÿm, ſarozhen, ſam, vma ſan, breſa, shkerjanz, shotorje, postavim, reshetu, shivina, ugrishlej, mashem, mosh, beshtia, kunsht, sastava, karszhen kamen, tèrta ima mladice, sonce, sdajci, strishem ouce, kamenitna scala* itd.

Pred pisanjem in ob pisanju Vorenčevega latinsko-slovenskega slovarja v l. 1703–1710 je za razmerje Vorenc – Kastelec pomembna zlasti Vorenčeva pisava besed s končnicama *-nja*, *-nje*, tako v Dasypodiju kot potem v slovarju. V Dasypodiju Vorenc piše: *lajanje, saslusheinie, prestranje, odrěshenje, shalovanje, sasmehovanje, suknja, klagovanje, radudajaine, dolbenje, pregreshenje, shivejne, shiulejne* itd., medtem ko je takšne besede v slovarju zapisal: *jamranie, klagovanie, lajanie, luknia, fuknia, govorjenje, zheszhenie, hvalenie, popuszhenie, oshvilenie, odrifshenie, shalovanie, perneffenie, radudajanie, shivenie* itd., torej s predvsem pri Kastelcu rabljeno pisavo. Breznik sicer piše,²⁶ da je Vorenc rabil že pri pisanju slovenskih besed v Dasypodiju tiskane Kastelčeve knjige, tj. *Bratovfke buqvice S. Roshenkranza* 1678, 1682, *Nebeshki Zyl* 1684 in *Navuk Chriřtianski* 1688, vendar pri zapisih v Dasypodiju še ni prevzel Kastelčevega načina pisanja samostalnikov na *-nia*, *-nie*, marveč je to Kastelčevo posebnost dosledno uporabil in prepisal iz njegovega izvornika šele pri pisanju svojega latinsko-slovenskega slovarja.

Dictionarium Latino-Carniolicum Gregorja Vorenca

Prednja preverjanja so nam že določno nakazala, da gre pri ohranjenem rokopisnem latinsko-slovenskem slovarju za sožitno delo dveh ustvarjalcev: Matije Kastelca, resničnega, a popolnoma zamolčanega slovarjevega pisca, in avtorja Gregorja Vorenca, ki je s hkratnim poustvarjanjem slovar znova napisal in oblikoval, pri tem pa je verjetno tudi kaj malega popravil, spremenil in dodal, česar pa ni mogoče ugotoviti. Vemo le, da je na listu 1^a Vorenc napisal: *Novum Dictionarium, seu Lexicon Vniuersale. Wörterbuch. Nove beffjedne Buque*, ali vfehsploh vfehzhihernih vfehkupgmain beffjedy Buque, in zapis spodaj: s'tega Reda Eremitarskiga fvetiga Augustina. Vsekakor pa je tale uvodni slovenski zapis že Kastelčev: Letú vse bodi popifřjanu pres vse prevsetnořti, h'zhařti, inu k'hvali řamimu⁺ Gospúđ Bogú, sakai lyh tajřti řami Gospúđ Búg, kateri je meni dál tó gnado, de řim jeřt nřemu k'zhařti letú déllu sazhèl, tajřti bó tudi meni dal tó nřegovo dobrutlivo gnado, de bóm jeřt letú vse dokonzhal. Vorenčev more biti tu le za besedo řamimu⁺ spodaj zapisani pripis: ⁺vřigamogozhimu, vézhnimu, inu dobrutlivimu. Tudi na listu 2^a pripisane besede: nove Beffjedne Buque, ali vfehsploh beffjedy Buque, latinsku = cilú nove, so Vorenčeve, medtem ko sta naslov *DICTIONARIUM LATINO=CARNIOLICVM* in nadaljnje latinsko besedilo²⁷ Kastelčeva, kar nam potrjujejo besede *magni dictionarÿ Frisiani* in prečrtan dodatni naslov: *et vice versa Carniolicum-Latinum*, ki naj bi nam razkril nikjer zapisano ali dognano sporočilo, da je Kastelec napisal ali hotel napisati tudi slovensko-latinski slovar.

Obřirna latinska besedila, ki slede na straneh listov 2^b do 10^a: *Solertifřsimis Typographis, Dedicatio, Typographus Benevolo Lectori, Aeterni Patris Vnigenito, Obřeruotiones in řcriptione, et Lectione Idiomatis Carniolicum, Modus pronuciandi in Praemonitio ad Lectorem*, je Vorenc, verjetno nekoliko po svoje prikrojene, vsekakor prepisal iz Kastelčevega izvornika.²⁸ *Observationes In Lectione & řcriptione Idiomatis Carniolicum juxta antiquos Libros Carniolicos, Croaticos, & Ilyricos* je Kastelec najprej objavil v knjigi *Nebeshki Zyl* 1. 1684, 437–439, Vorenc (ali že Kastelec?) pa je za *Ilyricos* pripisal še: *ac Slauos, Slovenci*. V primerjavi z izvornikom v *Nebeshkem Zylu* je tudi v Vorenčevem nadaljnjem besedilu nekaj sprememb in dostavkov,

²⁶ *RDHVIII*. V Ljubljani 1926, 133. Slovar z Vorenčevimi slovenskimi zapisi je odkril France Kidrič l. 1924 v takratni Državni študijski knjiřnici v Ljubljani, sedaj pa je v rokopisnem oddelku Narodne in univerzitetne knjiřnice v Ljubljani, signatura 5954 II. E. f.

²⁷ Slovenski prevod Kajetana Gantarja.

²⁸ Slovenske prevode glej v naslednjem poglavju.

za katere seveda ne vemo, ali jih je imel že Kastelec ali pa jih je napisal šele Vorenc. Modus pronunciandi aliqua Nomina in Idiomatico Carniolico je Kastelec priobčil na str. 177 *Bratovskih buqvic S. Roshenkranza* l. 1678 in 1682. Zadnji stavek: Si diligens Lector in hoc opusculo errore inveniit, parcat, vel meae ignorantiae, vel typo, vel idiomatico Carniolico, carenti Grammaticâ,²⁹ je Vorenc ločil od izvirnika in ga je nekoliko spremenjenega: Si diligens lector in isto dictionario aliquem errorem inveniit, parcat, vel meae ignorantiae, et futuro typo, vel idiomatico Carniolico, carenti Grammaticâ, zapisal šele prav na koncu slovarja, list 244^b. Opombe o slovenskem pravopisu Praemonitio ad Lectorem v knjigi Janeza Ludovika Schönlebna *Evangelia inu Lyftuvi* iz l. 1672 je verjetno prikrojil za slovar z nekaterimi spremembami že Kastelec; Vorenc jih je prepisal na liste 9^a sl., toda pri pisanju slovarja se po teh pravilih o slovenskem črkopisu ni ravnal.

Latinske letokaze z letnicami 1703, 1704 in 1710 je Vorenc zapisal šestkrat, in sicer z letnico 1703 dvakrat na listu 233^b: hIsCe esto soLI gLorIa Magna Deo³⁰ [=MDCLLIII] ter sI forta[s]s errores Lateant, eos LeCtor eMenDabIt³¹ [= MDCLLIII], kar je ponovil še na listu 244^b; enkrat z letnico 1704 tudi na listu 233^b: slnt ergo haeC sCrIpta In honoreM DeI³² [=MDCCIII], dvakrat pa z letnico 1710 na listih 7^b in 244^b z istim zapisom: sI forta[s]s errores InVenIet LeCtor, taLes eMenDabIt³³ [=MDCLLVIII]. Na str. 235^b pa je Vorenc napisal še sedmi letokaz: v'tem leiti 1706. Po teh letnicah sklepamo, da se je Vorenc ukvarjal s pisanjem slovarja od l. 1703–1710, torej kar sedem let.

Zapis na listu 1^b: Est conventus Labacen[s]is ad D: Josephum Ord: ff. Eremit: Discalceatorum S: P. Augustini, bi mogel biti izpod tuje in ne izpod Vorenčeve roke. Na posebnem listu pred naslovno stranjo, s prečrtanim številom 753, so razni zapisi v latinščini in nemščini pod napisi: Vrbiū, Regionū, Populorū nomina, Reddere grates, Fluuiorum nomina, De oratione, kjer med drugim beremo: Forum Julj. Das friul, der Venedigerland. Draus. Die Trab, fontes habet in Carinthia, flüest durch Crabatus in die Donaw. Sauus, Die saw, ein grosser flus, der aus Kernten durch Vngerland beÿ griechisch Weissenburg [= Beograd] in die dünow flüisset. Ti zapisi sodijo vsekakor k dodatkom na koncu slovarja.

Po fotografskih posnetkih ima rokopisni Vorenčev latinsko-slovenski slovar 270 listov, kjer naj bi bilo popisanih 538 strani; zaradi številnih Vorenčevih in poznejših tujih pripisov na posebej vloženi listih pa bo popisanih nekaj več strani. Po zapisu Jakoba Šolarja, ki je imel v rokah izvirnik, je rokopis vezan v polplatno, videti je precej rabljen, velikost listov pa je 19.5 x 15.5 cm. Blazij Grča, ki je imel slovar dvakrat v rokah, pa je ugotovil: "Knjiga obsega 262 listov drobne pisave. Listi imajo dolgost po 19 cm in širokost po 15 cm. Z desetim listom se začenja pravi slovar. Knjiga je prav dobro ohranjena. Nekoliko obrabljene so strani od 100 do 107."³⁴

²⁹ Prevod: Če bo pazljivi bralec našel kako napako, naj oprostí moji nevednosti ali bodočemu tiskarju ali pa krajskemu jeziku, ki ne premore svoje slovnice.

³⁰ Prevod: S tem bodi velika slava edinemu Bogu.

³¹ Prevod: Če se morda skrite kake napake, jih bo bralec popravil.

³² Prevod: To naj bo torej napisano v čast Bogu.

³³ Prevod: Če bo morda našel bralec napake, takšne bo popravil.

³⁴ *Dom in svet XXXII*. Ljubljana 1919, 153. – Blazij Grča, rojen 29. januarja 1846 v Spodnji Beli pri Preddvoru, je študiral bogoslovje v Gorici l. 1867–71; umrl je 25. decembra 1938 v Šenčurju pri Kranju. V članku, str. 154, je Grča zapisal: "V rokah sem ga [rokopis] imel prvič l. 1869. Takrat sem o njem pisal profesorjema Fr. Levcu in Pleteršniku." Grča je bil Levčev sošolec na ljubljanski gimnaziji. Levec je l. 1869 študiral slavistiko na dunajskem vseučilišču. Morda je Grča poročal Levcu o slovarju v tistem pismu, ki ga Levec omenja Jerici Dolinarjevi v pismu z Dunaja l. II. 1869. Pleteršnik je bil l. 1869 profesor na gimnaziji v Trstu, prej, od septembra 1865 do septembra 1867, pa je bil profesor slovenščine na gimnaziji v Gorici. *SBL I.*, 640; *SBL II.*, 381; France Bernik: *Pisma Frana Levca. Prva knjiga*. SAZU. Ljubljana 1967, 33, 249.

Obstajanje Vorenčevega latinsko-slovenskega slovarja je še za Vorenčevega življenja – verjetno po ogledu na lastne oči – prvi izpričal Ljubljčan Janez Gregor Dolničar (1655–1719), ki je med leti 1715–1719 zapisal v rokopisni zvezek *Bibliotheca Labacensis publica* v poglavju *Oratores et humaniorum Litterarum scriptores* na str. 117: Worenz. Scripta Dictionarium Latino-Slavonicū.³⁵ Naslednji je bil Marko Pohlin, ki nam je iz lastnega videnja in védenja v l. 1803 natisnjeni *Bibliotheci Carnioliae (Kranjski knjižnici)* sporočil: “P. Xaverius a S. Ignatio Carn.[iolus] in seculo vocatus Gregor. Worenz, Augustinianus Discalceatus in conscribendis pro bono Patriae libris in carniolico idiomate praesertim indefessus et plus nimio diligens, conscripsit et in Mss., in Bibliotheca conventus Labacensis ad S. Josephi ad vias regias reliquit: a) Nove besedne bugve, ali use hzhierneh besedy, hoc est: Dictionarium latino-Carniolicum, in quo adjecit: sJ FortassJs errores InVenJas LeCtor, taLes eMendabJs. Ex quo nonnemo colligit, hoc ipso anno opus, quod in 4. compactum est, perfectum fuisse.”³⁶

Potem ni bilo več kot sto let o slovarju nobene vesti, dokler ni l. 1919 Blazij Grča v XXXII. letniku *Doma in sveta* v Ljubljani, str. 153–156, z Dostavkom Viktorja Steske, priobčil članka: Pozabljen biser slovenskega slovstva, in v njem povedal, da je l. 1869 našel v knjižnici osrednjega semenišča v Gorici med rokopisi lično vezano knjigo z naslovom *Novum Dictionarium, seu Lexicon Vniuersale. Wörterbuch. Nove beffedne Buque*. Potem poroča Grča v slovenskem prevodu o zapisu na slovarjevi naslovni strani, ki ga je napisal nekdanji profesor, knjižničar in poznejši rektor semenišča monsignor Štefan Kociančič (1818–1883), ki je dal rokopis tudi vezati. Kociančičev latinski zapis se glasi. NB. Hic codex servabatur in Curatia Otáleš. D. Kacin Otalešensis, quon erat hujatis alumnus seminarii, secum Goritiam illum attulit atque dono dedit, paucis abhinc annis. Gorit. 28 /9 865.³⁷

Kako in po kom je zašel po razpustu diskalceatskega samostana v Ljubljani Vorenčev rokopis v Otalež, ne vemo; verjetno je, da ga je ob razpustu samostana vzel in odnesel iz knjižnice kateri izmed redovnikov. V splošen razvid je prišel slovar, ki ga hrani Semeniška knjižnica v Gorici pod signaturo 9155 IVa, šele po objavi članka l. 1919 v *Domu in svetu*. Zaradi nevarnosti uničenja v prvi in drugi svetovni vojni je bil slovar spravljen zelo dolgo na varnem. Tako je bil tudi Francetu Kidriču v letih 1922 in 1924, Antonu Brezniku l. 1926 in še komu drugemu za preučevanje nedosegljiv. Šele l. 1950 se je posrečilo Jakobu Šolarju dobiti 50 strani pomanjšanih fotografskih posnetkov iz slovarja. Na njihovi osnovi je zase napisal kratko poročilo,³⁸ v *Slavistično revijo III* v Ljubljani pa je l. 1950 prvi o slovarju napisal daljšo razpravo.

Ko sta v letih 1950 in 1951 Fran Ramovš, predsednik Slovenske akademije znanosti in umetnosti in upravnik Inštituta za slovenski jezik, ter Jakob Šolar, ki je prišel aprila l. 1946 v

³⁵ Rokopis hrani Semeniška knjižnica v Ljubljani.

³⁶ Marci A S. Paduano Er. Aug. Disc. Ord. Prof.: *Bibliotheca Carnioliae*. Beilage zum Jahrgange 1862 der “Mittheilungen des histor. Vereins für Krain.” Siebzehter Jahrgang. Laibach 1862, 61: Pater Ksaverij od sv. Ignacija, Kranjec (njegovo posvetno ime je Gregor Worenz), bosonogi avguštinec, naravnost neustruden v pisanju knjig v kranjskem jeziku za blagor svoje domovine, marljiv več ko preveč, je napisal in v knjižnici ljubljanskega samostana pri sv. Jožefu ob Cesarski cesti zapustil v rokopisu: a) Nove besedne buqve, ali usezhzhierneh besedy, to je: Latinsko-kranjski slovar, v katerem je dodal: Če boš, bralec, morda našel napake, jih boš popravil. Iz tega lahko marsikdo razbere, da je bilo delo, ki je zvezano v kvart, tega leta [1710] dokončano.

³⁷Prevod opombe: Ta star rokopis je hranila kuracija v Otaležu. Ko je bil gospod Kacin iz Otaleža gojenec semenišča, ga [rokopis] je prinesel s seboj v Gorico in podaril pred malo leti. Gorica, 28. septembra 1865. – Po podatkih župnega urada v Otaležu z dne 21. novembra 1977 je bil Andrej Kacin rojen 14. novembra 1829 v Otaležu št. 97 (po domače na Hmenic) kot zakonski sin Gregorja in Ane, rojene Seljak. Za duhovnika je bil posvečen 21. septembra 1856. Služboval je v Gorici, Prvačini, Cerknem in Šebreljah, kjer je umrl 3. marca 1875. Potemtakem je prinesel Kacin slovar v Semeniško knjižnico v Gorici pred 21. IX. 1856.

³⁸ Strojepisno poročilo je dal prof. Šolar 25. julija 1951 avtorju te razprave. Ohranjeno je tudi v Šolarjevi zapuščini, ki jo hrani rokopisni oddelek NUK, kjer so še ostali Šolarjevi podatki v zvezi z Vorenčevim slovarjem.

---

ta inštitut, načrtovala dopolnitev in preureditev Pleteršnikovega slovensko-nemškega slovarja iz l. 1894–95 s Pleteršnikovimi in Breznikovimi pripisi v tem slovarju, pa tudi z novim slovenskim besedjem iz še ne izpisanih starejših slovenskih del, je bil Šolar glavni pomočnik pri uredništvu tega dela. Da bi v Inštitutu za slovenski jezik mogli izpisati za novi slovar slovenske besede tudi iz Šolarju že delno znanega Vorenčevega latinsko-slovenskega slovarja, je Šolar v novembru 1951 pismeno prosil znanca ing. Josipa Rustja, upravnika podjetja Vinoağraria v Gorici, Piazza della Vittoria 4, da zaprosi ravnateljstvo bogoslovnega semenišča v Gorici za Vorenčev slovar in mu ga pošlje. V pismu z dne 24. novembra 1951 je ing. Rustja sporočil Šolarju, da mu želenega slovarja ne more poslati ter mu priporočil, naj prosi zanj ljubljanski nadškofijski ordinariat s posebno, v slovenščini napisano vlogo na goriški nadškofijski ordinariat. Nasvetovana prošja je prispela v Gorico 16. januarja 1952. Goriški nadškof Hijacint Ambrozij jo je takoj vzel v pretres. Ko so nadškofu povedali, da ima zaproseni slovar veliko vrednost, je odločil, da se sme prošnjiku izročiti le proti varščini 200.000 lir in samo osebno, nikakor pa ne po pošti. Josip Rustja je 18. januarja 1952 izročil v Gorici semenškemu ekonomu Stanku Staniču zahtevano varščino s hranilno knjižico šte. 185.974 od Banca Cattolica del Veneto, succursale di Gorizia, v znesku 221.348 lir. Vse to in da mora slovar zanesljivo vrniti najpozneje do 30. septembra 1952, zaradi zastavljene varščine pa prosi, da bi ga vrnil že prej, je ing. Rustja sporočil Šolarju v pismu z dne 19. januarja 1952, ki mu ga je hkrati s slovarjem nekdo prinesel 21. januarja 1952 v Ljubljano. Takoj po prejemu slovarja si je Šolar za njegovo natančno preučevanje omislil poseben zvezek z naslovom: Vorenčev slovar, rokopis goriške bogosl. knjižnice 9155 IVa, v katerega je začel prepisovati prve strani slovarja, a je ostalo le pri začetku.³⁹ Kot višji znanstveni sodelavec je Šolar delal pri SAZU do oktobra 1952. Vorenčev slovar pa je bil po dobrih fotografskih posnetkih v Inštitutu za slovenski jezik SAZU popolnoma izpisan šele v času od 19. avgusta 1975 do 31. decembra 1977.

O Vorenčevem slovarju поблиže

Vorenc je napisal ves slovar od začetka do konca s črnim in z zelo čisto in razločno bralno pisavo, popravkov malodane ni. To nas zopet sili k sklepu, da je delo prepisano s poprejšnjega osnutka ali da mu je bil za predlogo že izvornik; sicer pa je Vorenc na listu 235^b sam zapisal: Jest sturym tadaı en konz, letimu prizhnimu dictionarijo, ali popiffjanım buquızam, kateriga jim jest N: v'tem 46. leiti moje starosti nevrédni, v'kupati slushil, inu na Crainski jesik is Latinskiga, preobernil, inu prepiffal, h'zhafti; inu k'hvali famimu Gosjudi Bogú, inu Materi Boshji Marji divizi, tudi vjim tem Nebeshkim Svetnikom, inu Angelzom Boshym: v'tem leiti 1706.

Latinska gesla od A do Zythum, s pripisanimi slovenskimi pomeni, niso razvrščena strogo po abecedi, drugo pod drugim, marveč so največkrat zgoščeno napisana zapored v isti ali še naslednji vrsti. Slovar je brez pretrganja napisan na listih 10^a do 233^b, na listih 234^a do 269^a pa so, kot nekak dodatek, neurejeni, v poljubni zapovrstnosti, v vseh mogočih zvezah, zapisi od Zifre Crainskiga shtivenia, ali nékadashníga do Viel gärten, Vnd gegrabene teich, machen uiel mühe, Vnd selten reich. Zapisi so zvečine nemški in latinski, slovenskih besed je na teh 65 straneh komaj 678. Tu je na str. 243^{ab} Modus Concionandi, poduk za pridigarje, napisan v nemščini, s kratkimi latinskimi vstavki. To obsežno mešanico vsega mogočega je Vorenc napisal bolj za svojo kot za splošno rabo, s slovarjem je bolj malo v zvezi. Da je jemal podatke iz starejših virov, nam priča na str. 242^a zapis pod Partes Temporis: Aequinoctiü, gleiche länge

---

³⁹ Dokumentacija je v Šolarjevi zapuščini, ki jo hrani rokopisni oddelek NUK v Ljubljani.

tags Vndt nachts, fit bis in anno, 10. martÿ, est aequinoctiũ Vernũ: et 13. septem: aequinoctiũ autumni. Tega, da bi bil vse to prepisal morda že l. 1672 Kastelec v svoj slovar iz žal nam nepoznanega Frisijevega latinsko-nemškega slovarja, ne moremo preveriti.⁴⁰ Vsekakor pa je Vorenc prepisal od Kastelca svetopisemske izreke o plešavosti, tj. NB: Caluitium na str. 246^a, za kar nam je porok Kastelčev pravopis *n̄emu, n̄ei, h'pokrivaniũ*, ki ga, razen besede *n̄egove* na str. 235^b, Vorenc v dodatkih ni rabil. Na Vorenčevo rodoljubnost kaže njegov zapis na str. 268^b: Labacũ aedificatũ in Carniolia añis ante Xtũ 413.

Posebno, zanimivo in hkrati poučno poglavje Vorenčevega slovarja sta njegov črkopis in pravopis. V uvodu je skrbno prepisal Schönlebnova in Kastelčeva navodila, kako se pišejo slovenske besede, ko pa je začel na str. 10^a pisati slovar, se za vsa ta pravila ni niti malo zmenil. Domislil si je svoj, v slovenskem pismenstvu enkratno črkopis in pravopis za *s, š, z, in ž*. Nad *s* je postavil piko, tako da *ś* pomeni najprej [s], potem pa še [š] in [z], *s* piko na *s* pa *śh* pomeni [š] ali [ž]; *f* = dolgi *s* s piko pa je pisal Vorenc povečini tako, da ni ne *ś* in ne *f*, marveč neka vmesna črka, ki jo imenujmo poldolgi *s*. Verjetno je Vorenc šele potem, ko je bil slovar napisan do kraja, napisal na posebnem listku na prvi strani slovarja (10^a) opombo: Vbi est supra magnum Śsic punctũ positũ, sic paruv̄m s scribi debeat, tj.: Kjer je nad velikim Ś pika tako postavljena, tako se mora pisati mali *s*. Ker velikega *S* s piko = Ś v slovarju ni, je mislil Vorenc z opombo pač na tisti poldolgi *ś* s piko, medtem ko je pustil navaden *s* s piko = *ś*vneimar.⁴¹ Pri pisanju pa ni delal Vorenc preglavic samo poldolgi *ś* = *s* piko, še bolj ga je vznemiril v besedah tisti *s*, ki ga je po že povsem dokončanem slovarju od začetka do kraja popravil z ustreznim *f*, a je pri tem seveda marsikatero besedo prezrl. Ker vemo, da je enako popravil p. Hipolit l. 1711–1712 svoj *Dictionarium trilingue*, ni izključeno, da je Hipolit potem, ko ga je tiskar Mayr seznanil z Bohoričevo slovnico, opozoril na to tudi Vorenca, saj domnevamo, da sta se Vorenc in Hipolit poznala osebno.

Kako omahljiv, vsaj sprva, je bil Vorenc v svojem načinu pisanju slovenskih besed, nam priča npr. beseda *zelišče*, ki jo je zapisal kar na enajst načinov: *śheliszhe, seliszhe, śheliszhe, śeliszhe, śeliszhe, śeliszhe, śeliszhe* itd.; v Dasypodiju je zapisal: *Herba, traua, trava, shelishe, shelisshe*. Za primere pisave drugih besed pa navajamo še: *iest, jest*, (popravljen v *ieśt, jeśt*), *śadai* [=zadaj], *premośhen, namestnik* (popravljen v *nameśtnik*), *śalošhen, sturiti* (popravljen v *śturiti*), *jastreb* (popravljen v *jaśtreb*), *śhpital, śhkarje, mushouśh* [=mušovž], (popravljen v *muśhouśh*), *śkarb, paś, ali śhakelz, śhtraffinga, kunśht*. Za študij in za več pouka pa nam je na voljo obsežno slovensko besedje v slovarju, ki je natisnjeno v kurzivi natančno po izvorniku.

To, da je pisal Vorenc po svoje zamišljen, zamotan slovenski pravopis do malega le v slovarju, nas hočeš nočeš vodi do sklepa: Vorenc je to storil zato, da bi bil njegov zatajeni prepis Kastelčevega izvornika čimmanj opazen in očit, drugega tehtnega ali opravičljivega razloga za tak postopek ni imel, še posebno ne, ker je pisava navzkriž z v uvodu napisanimi pravopisnimi pravili.

Pohlinovi pripisi v Vorenčevem rokopisnem latinsko-slovenskem slovarju

Zaradi težke dosegljivosti in večletne zapore Vorenčevega rokopisnega latinsko-slovenskega slovarja v Gorici preučevalca Pohlinovega življenja in dela, Anton Breznik in France Kidrič,

⁴⁰ Za izdajo Frisijevega slovarja iz l. 1672 je ustrezljivo poizvedovala Biblioteka SAZU pri Sveučilišni knjižnici v Zagrebu in pri Österreichische Nationalbibliothek na Dunaju, a ga tudi ti knjižnici nimata.

⁴¹ Vorenčevemu *ś, f* = *s, fs* piko, moremo v slovenskem pismenstvu postaviti ob stran le način pisave *s*-ja v rokopisnem nemško-slovenskem slovarju (1773–1791) Mihaela Zagajška: *ś, f* = *s, fs* črto nad *s*; Jože Stabej: *SR 21*. Ljubljana 1973, 59, 60.

nista mogla vedeti za Pohlinove slovarske pripise v Vorenčevem slovarju. Šele Jakob Šolar je zapazil v njem nekaj pripisov tuje roke, o katerih je domneval, da bi mogli biti Pohlinovi.⁴² Sedaj, pri popolnem izpisu in vseskoznjem pregledu celotnega slovarja pa je prišlo na dan, da so v slovarju poleg Vorenčevega rokopisa še poznejši pripisi dveh drugih rok: maloštevilni, z veliko pisavo napisani pristavki doslej neugotovljene roke iz druge polovice 18. stoletja – v našem slovarju so vsi izpisani z opombo: [poznejši pripis neznane roke] – ter številni drugi, napisani z drobno pisavo, skoraj enako Vorenčevi, a s svetlejšim, bledim črnilom, vzeti iz več virov, ki so večinoma tudi navedeni. Kakor rečeno, je kljub poznanju le majhnega števila teh pripisov že Šolar mislil, da jih je po vsej verjetnosti napisal Pohlin (1735–1801). Sedanja natančnejša preučevanja vseh teh pripisov glede pisave, pravopisa, skladnje itd. pa so nesporno dognala, da jih je v slovar res zapisal Marko Pohlin, ko je od spomladi l. 1763 do spomladi l. 1775 in v letih 1781–1784 bival in delal v samostanu bosonogih avguštincev – diskalceatov na Ajdovščini v Ljubljani. Tam so v samostanski knjižnici hranili rokopisni latinsko-slovenski slovar Gregorja Vorenca, ki je bival tu vsaj od l. 1692 in verjetno do svoje smrti dne 26. junija 1730. Sodeč po pripisu Hacquetovih slovenskih rastlinskih imen, je zapisoval Pohlin pripise v slovar še po l. 1781.

France Kidrič je v *Zgodovini slovenskega slovstva*, Ljubljana, 1928–1938, navedel na str. 237 dela, ki pričajo o Pohlinovem poznavanju številnih pripomočkov, ki jih je uporabljal pri svojem jezikoslovnem ustvarjanju. Poleg tam naštetih pa izvemo iz Pohlinovih pripisov v Vorenčevem slovarju, da je bral in upošteval še tale dela:

1. Fausti Verantij [Faust Vrančič]: *Dictionarium quinque nobiliffimarum Europae linguarum*. Venetiis 1595.

2. Matija Kastelec: *Bratovške buqvice S. Roshenkranza ... preloshenu s' Nemjhkiga, LaJhkiga inu LatinJkiga na CrainJko beJfJedo skusi Matthia Castelza ... Stifkanu u NemJhkim Gradzu ... u'tem leJtu 1678. Druga izdaja ... u'Lublani ... u'tem leiti 1682.*

3. Hipolit: *Buquize od Slejda inu Navúka Chriřtuřa nářhiga Jsvelizherja*. Tiga viřsoku zhastyvréjdniga inu Bogabojézhiga moshá, Tomásha á Kempis ... Sedej pèrvizh s'némJhkiga na Slovincrski Crainski Jesik preřtávlene ... skus mujo éniga zhařty vréjdniga Mářhnika Capucínarskiga S. Franciřca Ordna P. Hippólituřa s'noviga meřta. V'Lublani 1719.

4. Joanis Antonii Scopoli: *Flora Carniolica ... cum ... Nominibus Incolarum ... Viennae 1760*. V drugi, zelo pomnoženi in predelani izdaji *Florae Carniolicae, tom. I., II., Viennae l. 1772*, Scopoli na splošno nima več slovenskih rastlinskih imen, ima pa še nekaj slovenskih lastnih imen in še kakšno slovensko rastlinsko ime, kakor npr. na strani 189, tom. I.: Apud nos fues optime řaginatur Radice Dauce řativi, *Corene dicta* (Pri nas najuspeřneje pitajo svinje s korenino mrkvè, rečena korenje); tom. II., 245: *Corylus Avellana*. *Lefchenke*; tom. II., 290: *Pteris aquilina*. *Praprat*. V seznamu Nomina Carniolica v prvi izdaji l. 1760 niso navedena vsa slovenska rastlinska imena, ki jih je zapisal Scopoli v tej knjigi, pa tudi Pohlin ni izpisal vseh Scopolijevih slovenskih rastlinskih imen.

5. Balthasar Hacquet: *Beobachtungen und Heilungsmethoden einzelner Hornviehkrankheiten ... Vierte Sammlung Nützlicher Unterrichte, herausgegeben von der Kaiserlich Königlichen Gesellschaft des Ackerbaues und der nützlichen Kunste in Herzogthume Krain*. Laybach 1779, 1–81, kjer je Hacquet navedel poleg nemških in latinskih tudi več slovenskih rastlinskih imen. Malokdo pa ve, da so priložene na koncu za rastline *Uřhiuz*, *Pokounza*, *Preobjedna*, *Zhmerika*, *Smerdliuz* in *Voukzhie* posebne bakrorezne podobe, ki jih je vrezal I. Adam na Dunaju, in da ima vsaka teh podob najprej slovensko, potem šele nemško in latinsko ime. Podobe so vzete iz dela: N. J. Jacquin: *Florae austriacae icones et descriptiones*. Viennae

⁴² Jakob Šolar: Vorenčev slovar. *SR III*. Ljubljana 1950, 91–97.

1773–1778. Lepe, izvorne posnetke teh podob je imel pred leti na voljo Trubarjev antikvariat v Ljubljani.

Da je Pohlin poznal in bral tudi nekatera Trubarjeva dela, da je rabil Bohoričevo slovnico iz l. 1584, da je bil dobro seznanjen s Hipolitovim rokopisnim slovarjem *Dictionarium trilingue* iz l. 1712, da je dočista izčrpal slovarsko gradivo J. S. V. Popoviča *Specimen Vocabularii Vindocarnioli*, ki mu ga je dal v času med 1775–1781 Popovičev prijatelj Mihael Denis, vse to je dognal že France Kidrič na prej omenjenem mestu, razvidno pa je tudi iz Pohlinovih pripisov v Vorenčevem slovarju. Kakor pa “je pogled na Vorenčevo ostalino pomagal vneti Pohlina za slovensko literarno delo” (Kidrič), takó so tudi Vorenčevi zapisi v Dasypodijevem slovarju iz l. 1592 ter Vorenčev svojstveno spremenjeni pravopis v slovarju z veliko verjetnostjo vplivali na to, da je Pohlin v pravopisu in slovničnih oblikah takrat že dokaj ustaljene bohoričice ubral svojo pot novotarij in sprememb.

Pohlinove pripise v Vorenčevem slovarju smo zaradi številnosti in dobrega pregleda zbrali v samostojen alfabetařij, Pohlinovi pripisi lastnih imen pa so bili izločeni in s pripombo [Pohlin] uvrščeni že v prednji skupen seznam vseh lastnih imen v slovarju.

Jože Stabej

Ljubljana, 1979